

2.1.4.0.1 Classificatie

IN REDACTIE

cf. voor de referenties de leeswijzer bij 0.1.1 Politieke geografie

Voor het beheer van een grens is het belangrijk te weten met welke soort grens men te maken heeft. Daarvoor werden vooral in het kader van de politieke geografie een aanzienlijk aantal classificatiemodellen uitgedacht. Grenzen zijn echter zeer moeilijk te ordenen: er zijn bijna evenveel classificaties als er grenzen zijn... Bovendien zijn de grensclassificaties vaak gebaseerd op het geografisch-technische aspect, d.w.z. de vorm, en minder op het principe waarop de grens berust. Vroegere studies zitten vol met typologieën en classificaties van grenstypes: zij zijn echter vaak deterministisch. Een eerste, grote distinctie werd gemaakt door L.D. Kristof: hij onderscheidt tussen de a-politieke *frontiers* die naar buiten gericht zijn, grondgebied integreren en centrifugaal zijn enerzijds, en anderzijds de politieke *boundaries*, die scheidend werken, inwaarts gericht en centripetaal zijn.

De *boundaries* -of '(politieke) grenzen'- veronderstellen lineariteit en zijn altijd verbonden met een politiek-juridische context. De oudste indeling van die soort grenzen is die tussen 'natuurlijke' en 'kunstmatige' of 'aan de natuur ontleende' grenzen (W.S. Boggs in 1940). De indeling is nu volledig opzijgeschoven, aangezien de eerste soort evenzeer een met cultuur verbonden begrip is; trouwens, ook woestijn, berg, zee of moeras kunnen hun grenskaracter verliezen.

Evenzeer voorbijgestreefd is de zogenaamde geohistorische classificatie: hierbij hebben grenzen een zogenaamde 'dichtheidsgraad', d.w.z. een bepaald niveau van uitrusting in verhouding tot basisfactoren als bevolkingsdichtheid, waarde van de grond, enz.

Tijd en ruimte worden gecombineerd in de volgende typologie die onderscheidt tussen 'ontworpen grenzen' (waarvan het tracé ontstaat door de aanpassing van de mens aan de ruimte, zoals bijvoorbeeld de Amerikaanse en Afrikaanse grenzen; volgens C. Vallaux zullen die soort grenzen verdwijnen ten voordele van aan het milieu en de collectiviteit aangepaste grenzen), 'levende' of 'accumulerende grenzen' (dit zijn niet-gestabiliseerde grenzen) en 'dode grenzen' (bijvoorbeeld de Frans-Spaanse grens vanaf 1659). Ook J. Ancel combineerde evolutie met fysische en menselijke criteria door de vraag te stellen in hoeverre de grens een gevolg is van geografische invloeden: zijn classificatiemodel is echter net zomin als dat van Vallaux echt nuttig.

Een meer bruikbare ordening is de morfologische of fenomenologische classificatie, die ondermeer door Boggs werd toegepast. Men onderscheidt hierbij tussen 'het fysiologische type' (bijvoorbeeld rivier, moeras, waterscheiding), 'het antropogeografische type' (taal, etnie, religie, stam, cultuur), 'het geometrische type' (meridianen, parallellen, rechte lijnen) en 'het samengestelde of complexe type'. Dit model heeft het voordeel objectief te zijn, maar is daarom ook teveel beschrijvend en niet verklarend.

Het genetische model van ondermeer Richard Hartshorne, 1930's (maar ook Victor Prescott en Stephen B. Jones) legt een verband tussen de grens en de menselijke nederzetting, en integreert tevens de factor tijd. Het stelt dat dé grondeigenschap van de grens is dat ze op de onbeweeglijkheid vooruitloopt: hoe ook tot stand gekomen, zal ze toch in de loop van de tijd met de culturele structuur van het omringende gebied vergroeien.

Hieruit sproten de volgende soorten grenzen voort: 'voorafgaandelijke grenzen' (of in onbewoonde gebieden 'pioniersgrenzen'), die getrokken werden vóór de ontwikkeling van het gebied, en 'gevolg-grenzen' (ontstaan na de ontwikkeling van het cultuurlandschap): bij deze laatste soort kan onderscheiden worden tussen 'opgelegde grenzen' (die niet in overeenstemming zijn met cultuur en natuur, zoals bijvoorbeeld de Afrikaanse grenzen) en 'overeenstemmende grenzen' (waar dat wel het geval is: zijn vaak zeer kronkelig, zoals die tussen India en Pakistan). Een derde soort (bij Prescott) is nog de 'overblijvende grens', die alhoewel verlaten, toch nog het landschap tekent. De moeilijkheid bij deze classificatie is te bepalen wanneer er een begin van organisatie en ruimtelijk beheer van een cultuurlandschap is. Niettemin is deze indeling en de terminologie tot de dag van vandaag invloedrijk gebleven.

Een heel andere soort classificatie is de structurele, van onder meer Martin Schwindt. Hierbij wordt de verhouding bestudeerd tussen het ontstaan van de grens en de 'kolonisatie' van een ruimte: men gaat uit van de structuur van het staatsterritorium wat natuur, bevolking, economie, wegennet enzovoort betreft, om de graad van structurele doelmatigheid van de grens te kunnen afleiden. Dit geeft de verschillende soorten grenzen: vooreerst is er de meest harmonische vorm van grensgenese, die een zogeheten 'samengroeiing-grens', 'structuur-matige grens' of ook 'voorafgaandelijke grens' creëert. Die soort grens ontstond (en werd niet 'gefabriciseerd') uit de aaneengroeiing van nederzettingen in de grensruimten (min of meer als een *frontier*). Het zijn de bekrachtigingen van oude grensruimten, en ze bevestigen de structuren. Deze soort kan onderverdeeld worden in 'absolute' (deze stabiele soort komt veel voor in Europa; bijvoorbeeld de grens tussen Duitsland en Nederland in het graafschap Bentheim), 'cellulaire' (de Duits-Nederlandse grens tussen Vreden en Groenlo) en 'ontmoeting-grenzen' (een samengroeiing-grens die een cultuurlandschapsgrens geworden is, zoals de Duits-Nederlandse grens bij het Bourtanger Moor). Een tweede hoofdsort is de 'opdeling-' of 'geometrische grens', die niet gegroeid is maar geconstrueerd werd: toch is ze 'voorafgaankelijk' omdat ze vóór de 'cultivatie' van een landschap reeds getrokken is geworden, om de toekomstige grensruimten aan te duiden en onbewoond land op te delen; het vormde dus niet de buitenste ring van een cultuurlandschappelijke eenheid. Die soort grens is buiten Europa zeer verspreid (bijvoorbeeld de Tordesillas-grens, het Zuidpoolgebied, de Australische bondsstaten, Afrika). Ze kan onderverdeeld worden in: 'absolute grens' (in onbewoonde gebieden, zoals west- en zuid-Australië), 'ordenende grens' (in sporadisch bewoonde, maar nog niet staatkundig ondergebrachte gebieden, zoals indertijd tussen Canada en de Verenigde Staten: heeft positieve invloed op de evolutie) en 'destructieve grenzen' (ze is nadelig, want ze onderbreekt fysische, economische, culturele structuren; een bekend voorbeeld is zwart-Afrika). De derde en laatste hoofdsort in de structurele classificatie is de 'scheidingsgrens' (ook 'structuur-negerende' of 'opgelegde grens' genaamd): ze onderscheidt zich van de 'destructieve grens' door haar ontstaansgeschiedenis. Die laatste soort grens werd weliswaar opgelegd aan de inheemse ordening, maar was

toch nog antecedent aan de kolonisatie; de 'scheidingsgrens' is echter in alle opzichten een uiting van machtspolitieke wil. Ook deze hoofdsoort kan onderverdeeld worden, in 'absolute scheidingsgrens' (snijden een landschap sociaal-economisch doormidden; voorbeelden zijn Koerdistan, de Sino-Russische grens in Djoengarije en Ili), de 'cellulaire scheidingsgrens' (bijvoorbeeld tussen Duitsland en Nederland bij Kleef) en de 'breukgrens' (die de grens monofunctioneel en zeer negatief afgrendelt, met uitschakeling van alle economische en verbindende functies; voorbeelden zijn de grenzen tussen de twee Duitslanden en de twee Korea's).

Minder uitgewerkte classificatieschema's vinden we ondermeer nog bij Tenot, Haushofer, Holdich-Lyde en Amersfoort.

Een voorbeeld hoe de classificatie van een grens drastisch kan veranderen, is het Duitse dorpje Mödlareuth. Eeuwen geleden werd het graafschap waartoe het behoorde, als gevolg van een erfenis, opgesplitst waarbij de beek die dwars door het dorp liep, als grens fungeerde. Niemand had daar last van, ook niet toen na WOII beide delen terechtkwamen in verschillende deelstaten, i.e. Beieren en Thüringen. En nog steeds niet toen daardoor de twee delen in 1945 in resp. de Amerikaanse en de Russische bezettingszone lagen. Maar natuurlijk wel toen vanaf 1949 de beek de grens vormde tussen West-Duitsland (de Bondsrepubliek) en Oost-Duitsland (de DDR), met een slagboom en controles, en in 1952 een omheining. Veertien jaar later werd de omheining een muur met wachttorens, landmijnen en met aan DDR-kant een spergebied van 5 km. waar men zonder pasje niet binnenkwam: kinderen konden van de ene dag op de andere dag niet meer naar hun school, families werden van elkaar gescheiden; de Amerikanen plaatsten Mödlareuth, of 'Little Berlin' zoals ze het noemden, dan ook op hun rondleidingen. Pas in december 1989 sloeg de bulldozer een gat in de muur. Vandaag heeft men 300 meter muur laten staan, naast de eindeloze betonnen fundamenteën van het IJzeren Gordijn, die nog decennialang vanuit de lucht te zien zullen zijn. Er is op de grond visueel echter geen verschil meer tussen voormalig oost- en west-Mödlareuth, ook al is elk deel bij een andere deelstaat gebleven: de beek is weer gewoon een beek.¹

Ook voor de frontier zijn er classificatiemodellen. Geouffre de Lapradelle nam vooral de ontwikkelingsgraad in acht, van een puur geografische *frontier*, over een geografische *frontier* van de tweede graad naar de politieke *frontier*. Prescott onderscheidde tussen de 'nederzetting-*frontier*' en de 'politieke *frontier*'. Bij de eerste soort heeft de staat de jure grenzen: de 'nederzetting-*frontier*' duidt de mate aan waarin de daadwerkelijke landname binnen een opgeëiste en door andere vergelijkbare politieke systemen niet omstreden politieke grens ligt. Deze *frontier* duidt de de grens van bewoond gebied aan en verdwijnt bij het bereiken van de de jure-grens. Prescott onderverdeelde nog verder in 'primaire' *frontiers* (de voorpost van de oprukkende kolonisatie aanduidend; voorbeelden zijn de V.S. en de Sovjetunie), 'secundaire' *frontiers* (binnen de staat zelf ontstaan, verwaarloosde streken markerend: bijvoorbeeld Israël en de Braziliaanse deelstaat Sao Paulo) en 'holle' *frontiers* (waar de consolidering van de nederzetting niet steeds in het kielzog

¹ *De Standaard*, 6 november 2004, p. 11. Over Mödlareuth werd in 2015 een tv-film (*Tannbach – Schicksal eines Dorfs*) en een documentaire (*Tannbach – die Dokumentation*) gemaakt door de Duitse zender ZDF, inzonderheid over de identiteiten die door de muur doorsneden werden.

van de kolonisatie gebeurt; vaak wordt het gebied na het uitputten van de grondstoffen opnieuw verlaten; bijvoorbeeld in Zuid-Amerika). De tweede hoofdsoort, de 'politieke *frontier*', komt voor bij een staat zonder de jure grenzen, maar waarbij de de facto-grens steeds verder opschuift met de *frontier*; deze laatste verdwijnt bij het vastleggen van de grens tussen twee staten. Deze soort *frontier* is het kenmerk van een bewoond gebied dat zich van binnenuit verder ontwikkelt tot een strook land tussen twee of meer politieke gebieden of systemen, dat buiten het reeds geïntegreerd territorium ligt. Die *frontier* bestaat in zijn zuivere vorm enkel nog in zuidelijk Saoedië-Arabië; er zijn echter tussenstadia, zoals bufferstaten, belangen- of invloedssferen (cf. tot de 18^e eeuw de 'gemengde' belastinggebieden in Nordkalotten), waarbij scheidings-*frontiers* vervangen worden door contact-*frontier*. Daarenboven kunnen ook na het vastleggen van de grens in die zones nog *frontier*-kenmerken blijven bestaan.

Zoals Kristoff in 1959 reeds terecht opmerkte, zijn uiteindelijk alle grenzen kunstmatig, want bepaald door mensen. Wel heeft de natuur een belangrijke rol gespeeld in het pre-technologische tijdperk, toen de mens minder in staat was het landschap te beïnvloeden. En als zodanig speelden pre-moderne processen wél soms een rol bij de vorming van nationale en etnische identiteiten binnen staten en ander vormen van territoriale compartimentering van de ruimte.